

Tímár Árpád

Magyar művészek grafikai kiállítása Amerikában, 1913–1914 *A tárlat magyarországi sajtóvisszhangja*

A magyar művészek amerikai grafikai kiállítása csak a legutóbbi években került az érdeklődés előterébe. A Magyar Nemzeti Galéria 1998-as nagy Rippl-Rónai-kiállításának katalógusában még csupán az életrajzi kronológiában¹ és a kiállítások jegyzékében² említették az amerikai tárlatot. Majoros Valéria első Tihanyi-könyvében közölt egy dokumentumot, amelyben a festő beszámolt életének főbb eseményeiről, ott is szó esett a tárlatról: „Amerikában Bostonban és New Yorkban egy nemzetközi grafikai kiállításon szerepeltem. Erről, valamint a kiállított munkáimról a háború miatt semmit se tudok.”³ Erre a forrásra utalva írta Majoros utóbb a művészről szóló monográfiájában: „A bostoni és New York-i grafikai kiállítást sem ismerjük.”⁴

A tárlatot és rendezőjét Rum Attila is megemlíttette Czigány-monográfiájában: „a Martin Birnbaum által 1913–1914 fordulóján rendezett grafikai kiállításokon mutatták be [Czigány] egyik akvarelljét New Yorkban és Buffalóban. A tárlat Magyarország, Csehország és Ausztria grafikai művészetével ismertette meg az amerikai közönséget.”⁵

Rockenbauer Zoltán Márffy-monográfiájában már a kiállítás katalógusára is hivatkozott: „1913 decemberében New Yorkban, majd 1914 januárjában Buffalóban rendezett modern oszt-rák, magyar és cseh grafikai kiállításon a negyven magyar művész közt a Nyolcak minden tagja szerepelt műveivel. Márffy három rajtot állított ki.”⁶

Barki Gergely a San Franciscó-i Világkiállítás magyar vonatkozásait kutatva jutott el az előzménynek tekinthető grafikai kiállításához. A Világkiállítás egyik amerikai kritikusa ugyanis egész sor modern magyar művész hiányát róttá fel a rendezőknek, innen adódott a kérdés:

*Tímár Árpád művészettörténész
Kutatási területei: tudomány-
és műkritika-történet
E-mail: timararpad@t-online.hu*

*Tímár Árpád art historian
Areas of research: historiography
and the history of art criticism
E-mail: timararpad@t-online.hu*

¹ „Kaposvári kiállításával egy időben New Yorkban is szerepelnek művei. A tengerentúli kiállítást Birnbaum Martin, magyar származású amerikai művészeti író szervezi.” *Kronológia. Rippl-Rónai József gyűjteményes kiállítása*. Kiállítási katalógus. Szerk. BERNÁTH Mária–NAGY Ildikó. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1998. 519.

² „1913. december 6–? New York, Ausztria, Csehország és Magyarország legjobb grafikusait bemutató tárlat” és külön tételként: „1914 Buffalo, Magyar grafikai kiállítás.” BERNÁTH–NAGY 1998. i. m. 525.

³ MAJOROS Valéria: *Tihanyi Lajos. Írásai és dokumentumok*. [Budapest.] Monument-Art, 2002. 205.

⁴ MAJOROS Valéria: *Tihanyi Lajos. A művész és művészte*. [Budapest.] Monument-Art, 2004. 55.

⁵ RUM Attila: *Czigány Dezső*. Budapest, magánkiadás, 2004. 134. A szerző ehhez a megállapításához nem csatolt lábjegyzetet, forrását közvetlenül nem jelölte meg, de az irodalomjegyzékben megtalálható az a cikk, amely a legfontosabb információkat tartalmazza a kiállítás létrejöttének körülményeiről. RUM 2004. i. m. 318: HOFFMANN Ferenc: A magyar grafikai művészet diadala Amerikában. *Balatonvidék*, 1914. január 25.

⁶ ROCKENBAUER Zoltán: *Márffy*. Budapest–Párizs, Maklár Artworks, 2006. 68. A megállapítás lábjegyzete utalt az irodalomjegyzékben megadott, M. Birnbaum neve alatt szereplő katalógusra.

„Mik lehettek Brinton forrásai, honnan ismerte ilyen alaposan a legmodernebb magyar törekvéseket, [...] olyan kubista festőket, mint Kóródy és Késmárky, [...] A válaszra egy eddig szintén kevésbé kutatott területet érintve lelhetünk. Az amerikai közönség már két évvel a San Franciscó-i világkiállítást megelőzően is megismerkedhetett a modern magyar művészet eredményeivel azon a turnén, amelyen ugyan csupán grafikai művek szerepeltek, ellenben a legújabb törekvések is komoly hangsúlyt kaptak.”⁷ Barki a továbbiakban utalt a kiállítás hivatalos címére, az addig ismertté vált helyszínekre, az anyag összegyűjtőire (Olgay Viktorra és Pogány Kálmánra), valamint Martin Birnbaumra, a tárlatok fő szervezőjére és rendezőjére, aki a katalógus bevezető tanulmányát is írta.

A hódmezővásárhelyi művészeti életet kutató Tóth Károly Kóródy Elemér és felesége, Ferentzy Márta életének és munkásságának rekonstruálása során foglalkozott az amerikai kiállítással. Korábban ugyanis nem sikerült Kóródy műveinek nyomára lelni, Birnbaum katalógusbevezetőjében azonban értékes információkat talált Kóródy korábbi párizsi tevékenységére, illetve sikereire vonatkozóan is.⁸

A Nyolcak 2010-es kiállítása során természetesen ismét szóba került a magyarok amerikai szereplése, mind a csoport közös történetét tárgyaló fejezetben,⁹ mind pedig egy-egy művész monografikus bemutatásakor.¹⁰

Barki Gergely 2012-ben publikált újabb tanulmányában kiegészítette a grafikai kiállításra vonatkozó addigi ismereteket: egyrészt sikerült amerikai sajtóforrások (1–2. kép) alapján tisztázni a vándorkiállítás állomásaira vonatkozó adatokat, másrészt megtalálta az akkor kiállított Csáky-, Kóródy- és Késmárky-grafikákat a Metropolitan Museum grafikai gyűjteményében. Ezeket Martin Birnbaum ajándékozta a New York-i intézménynek.¹¹

A kiállításokról – művészekről és művekről – napjainkra tehát viszonylag sok adat ismertté vált. A tárlatsorozat létrejöttének körülményeiről, illetve visszhangjáról azonban a korabeli hazai sajtóban is található még néhány érdekes adalék. Ezek egy része hosszabb beszámoló, a többi olyan sajtóközlemény,

1. kép. Rippl-Rónai József rajzának reprodukciója a *New York Times* 1913. december 14-i számában

⁷ BARKI Gergely: A magyar művészet első bemutatkozása(i) Amerikában. In: *Nulla dies sine linea. Tanulmányok Passuth Krisztina hetvenedik születésnapjára*. [Budapest,] Praesens, 2007. 108.

⁸ TÓTH Károly: Kóródy Elemér és Ferentzy Márta. Egy elfeledett magyar festő-házaspár a párizsi avantgárd búvkörében. *Ars Hungarica*, 36. 2008. 245–246.

⁹ „...reprezentatív kiállítás-sorozatot rendeztek a tengeren túl, ahol a Nyolcak minden tagja képviselve volt.” BARKI Gergely: Vezérek, szervezők, rendezők. Pillantás a Nyolcak kulisszái mögé. In: *A Nyolcak. Kiállítási katalógus*. Szerk. MARKÓJA Csilla–BARDOLY István. Pécs–Budapest, JPM–MTA MKI, 2010. 37.

¹⁰ A Czöbélről szóló fejezetben: „a grafikai műfajhoz köthető [...] az 1913–1914-es, Amerika több városát érintő grafikai kiállítás-körútonon való szerepeltetése.” BARKI Gergely: Czöbel Béla. In: *A Nyolcak 2010*. i. m. 243. A Pór Bertalanról szóló fejezetben: „1914-ben részt vett a grafikusok amerikai vándorkiállításán”. VÁGÓ Csilla: Pór Bertalan. In: *A Nyolcak 2010*. i. m. 368.

¹¹ BARKI Gergely: A Steinék és a magyarok. *Ars Hungarica*, 2012. 1. 156–157. Cikkem illusztrációi Barki Gergely gyűjtéséből származnak. Köszönöm, hogy a rendelkezésemre bocsátotta a reprodukciókat.

amely párhuzamosan több lapban is megjelent. Közülük némelyiket már korábban is idézték, nem árt azonban sorra venni valamennyit.

A ma ismert legkorábbi – 1913. július 11-én megjelent – híradás már egész sor fontos információt közölt: „A napokban Budapestre érkezett egy magyar származású New York-i műkritikus, Martin Birnbaum, a berlini Fotografische Gesellschaft nemzetközi művészi vállalat ame-

The Art of Rippl-Rónai, a Many-Sided Magyar Painter and Designer, Whose Work Ranges from Stage Setting to Lithographs.

There are nation illustrators whose work reflects the prevailing interest of their country and who are not only artists but also designers. Rippl-Rónai is one of these. He is not only a painter but also a designer, and his work ranges from stage settings to lithographs. He is a many-sided artist whose work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a true representative of his nation and his time.

He is a true representative of his nation and his time. His work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a many-sided artist whose work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a true representative of his nation and his time.

He is a true representative of his nation and his time. His work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a many-sided artist whose work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a true representative of his nation and his time.

He is a true representative of his nation and his time. His work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a many-sided artist whose work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a true representative of his nation and his time.

He is a true representative of his nation and his time. His work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a many-sided artist whose work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a true representative of his nation and his time.

He is a true representative of his nation and his time. His work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a many-sided artist whose work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a true representative of his nation and his time.

He is a true representative of his nation and his time. His work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a many-sided artist whose work is of high quality and whose influence is far-reaching. He is a true representative of his nation and his time.

2. kép. Egy cikk Rippl-Rónai József művészetéről a New York Times 1913. szeptember 14-i számában

rikai megbizottja, aki azért jött hozzánk, hogy a modern magyar grafika termeléseiből nagyobb kollekciót gyűjtsön össze, amelyet azután Amerika minden nagyobb városában ki fognak állítani, mégpedig olyképpen, hogy a különböző művészeti irányok egymástól lehetőleg szigorúan elkülönítve kerüljenek a közönség szeméi elé. Célja, hogy piacot teremtsen a magyar művészetnek Amerikában. Birnbaum a Szépművészeti Múzeumban átnézte az egész magyar grafikai gyűjteményt, és nagy lelkesedéssel nyilatkozott újabb grafikusaink talentumáról. Egyben felkérte dr. Pogány Kálmánt, a múzeum metszetosztályának tisztviselőjét és Olgyai Viktor festőművészt a létesítendő amerikai kiállítás anyagának szervezésére. Mindketten készséggel vállalták a magyar festészet jövőjére nézve rendkívül fontos feladatokat. Így azok, akik a kiállítási turnéban részt óhajtanak venni, forduljanak a legrövidebb idő alatt közvetlenül hozzájuk. A kiállítás rendezője különösen nagy súlyt helyez az Amerikában is népszerű Rippl-Rónai grafikai lapjaira, és hogy minél többet szerezhessen meg közülök, egyenesen elutazott a Kaposváron tartózkodó mesterhez. A kiállítás anyagát már egy hét múlva útnak indítják Amerikába.”¹²

A közlemény alapján egyértelmű, hogy nem hivatalos, állami rendezvényről, hanem műkereskedelmi akcióról volt szó. Közölték a szervezők, rendezők nevét, s azt a fontos váloga-

¹² Magyar grafikai művészet Amerikában. *Világ*, 1913. július 11. 14. Rövidebb változata: *Budapesti Hírlap*, 1913. július 11. 16. *Magyarország*, 1913. július 12. 13.

tási szempontot is, hogy több irányzathoz tartozó művészeket kívánnak bemutatni, kiemelve Rippl-Rónai József jelentőségét.

A híradás egy kaposvári napilapban is megjelent, ott természetesen még nagyobb hangsúlyt kapott Rippl-Rónai részvétele – a közleményt ugyanis megfejelték a következő bevezetővel: „Rippl-Rónai József, a legnagyobb és legkiválóbb világhírű festőművészek egyike, aki itt él Kaposváron közszeretben és köztiszteletben, aki büszkeségünk, részt vesz egy Amerikában rendezendő magyar grafikai kiállításon.”¹³ A „váratlanul kínálgató alkalom”, a kiállítási-üzleti lehetőség feltehetően nagy érdeklődést keltett, a következő napokban több újabb közlemény is megjelent, amelyből megtudható, hogy a „magyar grafikai kiállítás szervezésén kettőzött erővel dolgozik *Olgyai* Viktor, a Képzőművészeti Főiskola professzora és dr. *Pogány Kálmán*, a Szépművészeti Múzeum metszetosztályának a tisztviselője”,¹⁴ továbbá hogy a „grafikai kiállítás iránti egyre fokozódó mértékben érdeklődnek festő és rajzoló művészeink. [...] A kiállításon képviselve lesz a Magyar Grafikusok Egyesületének minden számottevő tagja, és ezenkívül részt vesznek még: *Rippl-Rónai József*, *Fényes Adolf*, *Kernstok Károly*, *Vaszary János*, *Kosztolányi Gyula*, *Pór Bertalan*, *Márffy Ödön*, *Tihanyi Lajos*, *Berény Róbert*, *Czigány Dezső*, *Róth Alfréd*, *Erdei Viktor*, *Kalmár Elza* és még sokan mások.”¹⁵

A kaposvári *Somogyi Hirlap*ban július 20-án megjelent híradás sem rejtette véka alá Rippl-Rónai iránti elfogultságát: „Minket elsősorban azért érdekel a magyar képzőművészetnek ez az amerikai exkurziója, mert Rippl-Rónai József, a világhírű kaposi mesterművész is részt vesz az érdekes turnén.”¹⁶ De a szervezés körülményeiről is megtudhatók további részletek: „Az amerikai íróként Rippl-Rónai mester dolgai érdeklik, s úgy volt, hogy eljön Kaposvárra a mesterhez, azonban megbetegedett s kaposi útja elmaradt. – Rippl-Rónai mester a héten Budapesten elnökölvén a Művészklub közgyűlésén érintkezésbe lépett az amerikai íróval, aki máris nem kevesebb, mint száztizenhat darabot választott ki Rippl-Rónai dolgaiból. [...] Birnbaum intenzíven óhajtván foglalkozni Rippl-Rónai művészetével, sok fotográfiát kért a mester műveiről. – Az érdekes amerikai vendég Rippl-Rónai számos képével ismerkedett meg a fővárosi múzeumokban, s az a terve, hogy Amerikában önálló Rippl-Rónai kollekciót rendez. [...] Pogány Kálmán dr., a Szépművészeti Múzeum egyik öre meghatalmazást nyert, hogy a mester budapesti műtermében levő anyagot Birnbaum rendelkezésére bocsáthassa. Mr. Birnbaum alkalmasint meglátogatja Rippl-Rónait Kaposváron és megtárgyalják az érdekes amerikai kiállítást.”¹⁷

Egy következő kaposvári híradásból azután kiderül, hogy a látogatás végül is megvalósult: „Az amerikai kiállítás rendezője, Mr. Birnbaum Martin amerikai képzőművészeti író és esztétikus, aki az anyag összegyűjtése végett most Magyarországon tartózkodik, a hét elején személyesen kereste fel Rippl-Rónai mestert, akinek látogatására Kaposvárra érkezett. A mester nagyon szívesen fogadta és vendégül látta az érdekes vendéget, aki egy napot töltött a Róma-hegyen, Rippl-Rónai villájában.”

A cikk Birnbaum személyéről, kapcsolatairól és további terveiről is hírt adott: „Mr. Birnbaum Martin nagyon érdekes ember. Magyar eredetű, de a külföld majdnem feledtette már vele fáját. Mégis, hogy pár hete Magyarországon tartózkodik, megint folyékonyan beszél magya-

¹³ Rippl-Rónai Amerikában. Részt vesz a grafikai kiállításon. *Somogyvármegye*, 1913. július 13. 5.

¹⁴ Magyar képek Amerikában. *Világ*, 1913. július 15. 15.

¹⁵ Magyar művészet Amerikában. *Világ*, 1913. július 18. 15. Ua.: *Budapest*, 1913. július 18. 13. *Budapesti Hirlap*, 1913. július 18. 14. *Magyar Hirlap*, 1913. július 19. 15.

¹⁶ Rippl-Rónai kiállítása Amerikában. – Önálló tárlatot rendeznek a kaposvári mester képeiből. *Somogyi Hirlap*, 1913. július 20. 2–3.

¹⁷ Uo.

rul. – Birnbaum ez idő szerint nagy képzőművészeti tekintély Amerikában. Ezt a tekintélyt csak növelik előkelő berlini művészeti összeköttetései. [...] Birnbaum értékes katalógust szerkeszt erről a grafikai kiállításról s egyelőre ebben a katalógusban óhajt Rippl-Rónai József művészetével és egyéniségével foglalkozni. Kaposvári viziije voltaképpen azért történt, hogy a nagy magyar mestert személyesen megismerje, lássa, értekezék vele. Egészen bizonyos, hogy az amerikai művészeti író önálló Rippl-Rónai galériát is rendez odaát, ez azonban ebben az évben nem történhetik meg [...] Rippl-Rónai kollekcióját csak a jövő évben viheti amerikai körútra.”¹⁸ A legközelebbi híradás a *Világ* című lap 1913. december 26-i számában már a megnyílt kiállítást tudósított, nyilvánvalóan a katalógus ismeretében: „New Yorkban nemrégiben nagyszabású grafikai kiállítás nyílt meg, amelyen a magyar, cseh és osztrák művészek legjava vesz részt. A magyaroknak különösen előkelő helyet biztosított a kiállítás vezetősége, és róluk emlékezik meg elsősorban a díszes katalógus, amelyben Martin *Birnbaum* esszéje ismerteti a magyar képzőművészetet. Birnbaum angoloknál szokatlan melegséggel ír a magyar művészetről. Kedves bevezetés után *Rippl-Rónai* József művészetét jellemzi, amely szerinte nem specifikus magyar jelenségnek tekintendő; nagy tájékozottsággal ír a magyar művészeti állapotokról, egyesületekről, a megszűnt Miénkről és a progresszív Művészházról, szól a nagyjelentőségű Nagybányáról, a gödöllői művésztelepről, a Kévről és a Nyolcokról, akiknek fellépése a legújabb művészi forradalmat idézte elő Magyarországon. Felsorolja a magyar festőművészet legkiválóbb tényezőit is, nagy pontossággal és tájékozottsággal állapítva meg minden művésznek helyét a modern magyar piktúra fejlődési történetében. A nagyszabású kiállításon résztvevő művészek csakis grafikai munkáikkal szerepelnek, a legtöbbje egynél több alkotással, némelyike egész kis kollekcióval. A magyar művészek közül a következők vesznek részt az amerikai kiállításon: Ágoston Ernő, Angyal Géza, Augustin Mariska, Baranszky László, Bardócz Árpád, Berény Róbert, Conrad Gyula, Csáky József, Czigány Dezső, Edvi-Illés Jenő, Erdei Viktor, Erdőssy Béla, Fejérváry Erzsébet, Fényes Adolf, Germány Elemér, Kosztolányi Kann Gyula, Kernstok Károly, Késmárky Árpád, Kóródy Elemér, Kron Jenő, Kubinyi Árpád, Lénárd Róbert, Márffy Ödön, Medgyessy Ferenc, Nagy Sándor, Olgay Viktor, Orbán Dezső, Pascin Gyula, Pepera Károly, Pór Bertalan, Rippl-Rónai József, Székely Andor, Tichy Gyula, Tichy Kálmán, Tihanyi Lajos, Tipary Dezső, Vaszary János, Wagner Géza, Czöbel Béla. A kiállítás magyar anyagát *Olgay* Viktor és dr. *Pogány* Kálmán gyűjtötték össze.”¹⁹ Ennek a méltatásnak rövidített változata egyébként még egy nagybányai újságban is megjelent, kiemelve azokat a művészeket, akik Nagybányáról indultak.²⁰

Szintén a katalógus ismeretére támaszkodva adott hírt a *Somogyvármegye* című lap december 28-i számában a megnyílt tárlatról: „Az a magyar grafikai kiállítás, melynek készületeiről hírt adtunk már, e hó 6-án nyílt meg New Yorkban, a »Berlin Photographic Company« kiállítási helyiségében. Ennek a műkereskedéssel kapcsolatos intézménynek *Birnbaum* Márton hazánkfia a vezetője. A nyáron ő maga gyűjtötte össze itthon Olgay Viktor és Pogány Kálmán dr. segítségével a most megnyílt kiállítás anyagát. A kiállítás tulajdonképpen három részből áll: magyar, cseh és osztrák csoportra oszlik, [...] Mindenik csoport művészetéről maga Birnbaum rajzolt vonzó képet a katalógusban. Legrészletesebben és legmelegebben a magyar csoport tagjaival foglalkozik, különösen nagy szeretettel Rippl-Rónai Józseffel. Ismerteti közben az egész modern magyar művészet tagolódását, a nagybányai, szolnoki, kecskeméti iskolákat stb.

¹⁸ Rippl-Rónai Amerikában. Az amerikai grafikai kiállítást követni fogja a mester önálló kiállítása. *Somogyi Hírlap*, 1913. július 24. 2.

¹⁹ Magyar művészek rajzai Amerikában. *Világ*, 1913. december 26. 22.

²⁰ Nagybányai művészek Amerikában. *Nagybánya*, 1914. január 1. 5. Újraközölve: *A nagybányai művészet és művésztelep a magyar sajtóban 1910–1918*. Szerk. TIMAR Árpád. Miskolc, MissionArt Galéria, 2000. 321.

Ami az összeválogatott anyagot illeti, az korántsem teljes ugyan, mert igen számottevő művészeink hiányzanak belőle, de megvan az az érdeme, hogy minden iránynak helyet juttat benne, még a legprogresszívbabnak is, például a nyolcak csoportjának. A három csoport kiállítása közül egyébiránt a magyaré a legterjedelmesebb, művész is, grafikai lap is abban szerepel leg-több. A katalógus, melyből ezeket az adatokat kiírjuk, igen izlées kiállítású füzet; néhány fénynyomatú kép is díszíti, egyebek közt Rippl-Rónai József fényképe. A kiállítás e hó 27-én záródik be New Yorkban. Utána az egész anyag vándorútra kél és az egyesült államok többi nagy városában kerül bemutatóra.”²¹

Az amerikai kiállítással kapcsolatos hazai írások között kiemelkedő jelentősége van annak az eddig nem említett, nem idézett tudósításnak, amely *Az Ujság* 1914. január 18-i számában „Két magyar kiállítás New Yorkban” címen²² jelent meg. A cikket ugyanis egy művészettörté- nész végzettségű szakember, Pásztor Árpádné Freund Mária dr.²³ írta, mégpedig helyszíni ta- pasztalatok alapján. A terjedelmes, New Yorkból keltezett tudósítás háttérként felvázolja a mo- dernizmus térhódítása előtti amerikai képzőművészeti közállapotokat: „Azt hiszem nincsen város a világon – még Párizst sem kivéve – ahol annyi volna a műkereskedés és képműállítás, mint New Yorkban. A 40-ik utcától az 57-ig, a Madison és az ötödik avenue, régi és modern képkereskedések szakadatlan sora [...] És mindezek ellenére [...] nincsen még egy város, mely- ben oly kevésbé lenne érezhető az a lázas, ambiciózus kereső művészi törekvés, az a komoly magábamélyedésen alapuló merészség, ami most az európai életben uralkodik [...] Az a sok küzdés, kísérlet, eredmény és féleredmény, a művészetnek önnönmagáért való komolyan ve- vése, az európai kiállításoknak legfőbb értéke, ennek itt nyoma sincs. [...] a művészeti élet itt a fogyasztóközönség szükségleteinek csak egyoldalú kifejezése.”

A gazdasági fejlődés, a látványos gazdagodás nyomán megélnékült képzőművészeti életben sajátos ellentmondások mutatkoztak. Freund Mária jó érzékkel felismerte, hogy a puri- tán üzleti erkölcsnek vannak pozitív és negatív következményei is. „De az amerikai üzlet min- dig becsületes üzlet, és így a művészek kötelesek közönségüknek izléséhez alkalmazkodva nekik tudásuk legjavát nyújtani. Ezért az itteni kiállításokon nem látni rosszul festett vagy megrajzolt képeket, sőt határozottan vannak technikai kvalitásaik, de művészetileg sekélyek, jelentéktelenek.”

Az amerikai társadalom nagy többsége ekkor még nem igényelt mást a képzőművészet- től, mint a gazdagságnak, előkelőségnek egyfajta reprezentációját: „Majdnem valamennyi ki- állítás portré-kiállítás és ezeken a számarány körülbelül az, hogy 30 elegánsan öltözött, szép fiatal nő világos színekben tartott képmására esik egy sötét férfiportré. Ezen divatos kiállítások közé néha mintegy kuriózumképp vegyül egy-egy másik csoport is, mely mint egy nyugtala- nító álom, rövid időre sejteti, hogy a művészet most odaát Európában nem olyan egyszerű és sima jelenség, mint ahogy a látszat itt Amerikában feltünteti.”

Ebben a keretben értelmezhető, ez a kettősség teszi érthetővé, hogy miért választotta témájául Freund Mária ezt a két tárlatot. „Érdekes és meglepő eset, hogy két magyar kiállítás képviseli jelenleg New Yorkban e kétféle természetű kiállítás tetőpontjait. Az egyik Halmi Artúr újabb képmásainak gyűjteménye: »Some Recent Portraits by Artur L. Halmi«; a másik: »Exhibition of Contemporary Graphic Art in Hungary, Bohemia and Austria«.”

Ez a radikális szembeállítás nyilván azon a határozott, egyértelmű értékrenden alapult, amelyet Freund Mária az európai – párizsi és magyarországi – művészeti viszonyok alapos is-

²¹ Rippl-Rónai Amerikában. *Somogyvármegye*, 1913. december 28. 7.

²² PÁSZTOR ÁRPÁDNÉ FREUND MÁRIA: Két magyar kiállítás New Yorkban. *Az Ujság*, 1914. január 18. 47–50.

²³ Freund Mária egyetemi művészettörténeti tanulmányairól, disszertációjáról és további publikációiról lásd GOSZTONYI Fe- renc: A Pasteiner-tanítványok. *Ars Hungarica*, 38. 2012. 1. 46–50.

meretében alakított ki magának. A párizsi szalonok és a budapesti Műcsarnok hagyományos művészete áll szemben a kereső, újító, kísérletező modern és avantgárd törekvésekkel. Halmi Artúrt Freund Mária nyilván – egyébként teljes joggal – a Benczúr Gyula és László Fülöp által reprezentált portrérészt követőjének, végső soron a műcsarnoki művészet képviselőjének tartja, a grafikai kiállítás résztvevőit viszont – Rippl-Rónaitól a Nyolcakon át a Párizsban dolgozó kubista fiatalokig – a modern törekvések letéteményeseiként értékeli.

Halmi Artúr amerikai szereplése, társasági sikere önmagában – feltehetően – nem érdekelte volna különösebben Freund Máriát, bár ennek a kiállításnak is volt visszhangja Magyarországon. Az általánosabb igényeknek megfelelő és a kivételnek tekinthető kiállítás szembeállításában azonban alkalmas volt arra, hogy kiemelje a magyar grafikusok amerikai szereplésének jelentőségét. „Halmi kiállítását New York legnagyobb és legdivatosabb műkereskedése, M. Knoedler & Company a Fifth-avenue-n rendezte [...] Halminak néhány rövid év alatt sikerült a New York-i legelőkelőbb társaság kedvenc arcképfestőjévé lennie és a mostani tárlatán is csupa ismert milliomos szépség nevével találkozunk [...] Az újságok oldalakat szenteltek a képek reprodukcióinak és Halmi neve bejárta egész Amerikát.”

A keveseknek szóló, kuriozitásnak számító grafikai kiállítás körülményei természetesen szerényebbek voltak: „A magyar grafikai csoport kiállítását a cseh és az osztrák csoporttal együtt a Berliner Photographische Gesellschaft rendezte, Madison avenue-beli helyiségeiben. A céggel, melynek égíse alatt bemutakoztak, művészeink mindenestre meg lehetnek elégedve, mert Martin Birnbaum, a B. Ph. G. agilis képviselője egy a múlt télen rendezett német kiállítással és az imént bezárult L. Bakst-kiállítással helyiségét úgy a kritikával, mint a művásárló közönséggel igen megkedveltette. Bakst kiállítása közvetlenül megelőzte a grafikusokét és rendkívüli anyagi és művészi sikert aratott, pedig művészi tartalma valóban igen kevés volt.”

Freund Máriának tehát igen határozott véleménye volt az ott kiállított Léon Bakst-művekről, bár a művész rangját elismerte: „Bakst ma föltétlenül a színpad, sőt a mozdulat tervezésének legelső művésze; két év előtti párizsi kiállítása szellemes, idegen művészi kultúrákat megértő, ügyes rajzolóknak mutatta, de ide New Yorkba, úgy látszik, megmaradt műveinek silányabb részét küldte el. Rajzai, akvarelljei, néhánynak kivételével önálló értékkel nem bíró kosztüm-tervezetek voltak, mégpedig az ügyefogyottak fajtájából.” Freund Máriának meg kellett magyaráznia, hogy szigorú, elutasító véleménye ellenére mért lehetett mégis akkora sikere Bakstnak Amerikában. „Mindezt azért említem meg, hogy egy példát hozzak fel arra nézve, hogy Amerikában bizonyos esetekben mennyire lehetséges még a művészeti »blöff«. Egy európai hírű név leggyöngébb munkáit is elkapkodják; elfogadják, sőt megveszik a legmerészebb újításokat is – a kubistáknak és futuristáknak Amerika a legjobb piaca –, de csak akkor, ha azt európai szenzáció előzte meg. Közéleső ilyen esetekben az a föltevés, hogy tán egy művészeti tradíciókat nélkülöző népben, mint amilyen az amerikai, több az előítélet nélküli megértés, nagyobb az elfogulatlanság minden új irányában. De úgy látszik, hogy e tétel épp fordítva igaz. Azt tapasztaljuk, hogy régi művészeti tradícióval és kultúrával bíró nép sokkal megértőbb új művészi irányokkal szemben, sőt maga termeli azokat, [...] míg művészi tradíció és kultúra nélküli népek rendszeren sokkal konzervatívabbak művészeti kérdésekben, éppen mert hiányzik az élő gyökér, a tradíció, mely friss hajtásokat teremthetne. Ezt a konzervativizmust tapasztaljuk Amerika művészeti életében is, és ilyen előbb említett végletes esetekben mindig a szenzáció, a művészek föltűnő beállítása és soha nem a képek művészi kvalitása magyarázza.”

A grafikai kiállítást tehát nem a „legelőkelőbb” műkereskedésben rendezték, de a helyiségnek kellő múltja és tekintélye volt, alkalmas volt arra, hogy helyet adjon a kisebbség elvá-

rásainak megfelelő, a „nyugtalanító” európai fejleményekről tudósító tárlatnak. „A magyar, cseh és osztrák grafikusok kiállításának legvonzóbb érdekessége mindenesetre az a tulajdonsága, hogy jelenleg az egyetlen gyűjtemény New Yorkban, mely egy kissé megéretteti az európai művészeti élet forrongó atmoszféráját, és – legyünk büszkék erre – ezt a vonását legfőképp a magyar csoportnak köszönheti. A magyar művészek sokféle törekvései és kísérletei teszik nyugtalaná és élénkebbé a csehek és osztrákok kipróbáltabb utakon járó eredményeit.”

A kiállítás összhatását tekintve tehát Freund Mária rendkívül jelentősnek ítéli a magyarok szerepét, több részletkérdésben azonban nem hallgatja el bíráló megjegyzéseit sem: „Ez a kiállítás grafikai kiállítás, és a magyar csoport tulajdonképp szomorú bizonyítéka annak, hogy nálunk otthon nincs grafikai művészet. Míg a csehek és osztrákok kivétel nélkül a szó szoros értelmében vett grafikával, rézkarc, fametszet, litográfia stb., vagyis levonással sokszorosítható munkákkal szerepelnek, addig a kiállított magyar művek jórészt ceruza- vagy tollrajz, meg vízfestmény. Ezek a rajzok azonfelül többnyire festők tanulmányai, vázlatai, melyek festményeikkel együtt szemlélve rendkívül érdekesek, de egy-kettő belőlük kiragadva egyáltalán nem nyújt alkotójuk tehetségéről megfelelő képet.”

Bírálja a válogatást is Freund Mária, a művészek és a művek arányát ugyanis problematikusnak tartja: „A túlságos jóindulat a művészek mennél nagyobb számának bemutatásával vélte a magyar művészetet legjobban reprezentálni, és így elérte, hogy ötvenkét művésznünk szerepel százötven művel”, az eredmény, hogy egy-két nagyobb kollekciót leszámítva a művészek általában egy-két alkotással szerepelnek.

Azzal viszont egyetértett, hogy Rippl-Rónai művészete kitüntetett helyet kapott a tárlaton, s fájjalta, hogy Kernstok nem szerepel rangjához méltón: „Rippl-Rónai Józsefnek előtérbe tolása igen szerencsés ötlet volt. Rendkívül finom színezésű, egysíkú és mégis atmoszférikus litografált lapjai, az emberi testet kevés és csakis legfontosabb vonalaiban föltüntető rajzai és rézkarcai Rippl-Rónait nemcsak a magyar csoport, de az egész kiállítás legművészeibb grafikusává emelték [...] Tudtommal Kernstoknak is kimagasló szerepet szántak, de mivel csak egy rézkarcát küldte el, ez a különben igen jellemző munkája egészen elveszett a tömegben.”

Bírálta a rendezés mechanikus voltát is: „Soha olyan jó egyetértésben még nem függtek egymás mellett legkülönbözőbb törekvű művészeink képei, mint itt, ahol a keretek és paszpartuk nagysága hozta őket közel egymáshoz és barátkoztatta meg monarchia-beli többi testvéreikkel. A »Nyolcak«, a »Kéve«, a nagybányai, szolnoki, kecskeméti, gödöllői és párizsi iskolák összevissza vannak keverve s vagy megférnek egymással, vagy tönkreteszik egymást. (Érdekes tünet a mesteriskola kimaradása.) Nagyon ártott ez a rendezés a »Nyolcak« némely művészeinek, pl. Pórnak, mert rajzai és egy nagyon jó metszete egy csoportban föltétlenül kiemelte volna művészi egyéniségét, míg így szétszórva szintén belevesztek a tömegbe. Márffy-nak is van egy jó rajza, míg Tihanyi és Berény kevésbé szerencsésen vannak képviselve.”

Elismerően nyilatkozott viszont a szűkebb értelemben vett grafikai technika képviselőiről: „A kiállítás grafikai jellegét és a grafikai kultúrának magasabb színvonalát mégis sikerült megmentenie Lénárd Róbert, Olgayai, Nagy Sándor, Fényes, Tichy Gyula és Kálmán rézkarcai-nak, meg Erdei Viktor nagyon finom litografált lapjainak. Érdekes, hogy a linóleum-metszés gyakorlatát csak magyar művészek képviselik.”

A legmodernebb törekvésekről is írt Freund Mária, nyilván pontosan tudta, hol a helyük a korabeli irányzatokon belül, de azzal is tisztában volt, milyen fogadtatás vár rájuk a korabeli Amerikában: „A kubista törekvéseket két még nálunk ismeretlen Párizsban élő fiatal művész, Késmárky és Kóródy reprezentálják, nem nagy szerencsével, mert amíg az amerikai a híres párizsi kubisták műveit kineveti és megveszi, addig azok idegen utánczóit csak kineveti.” Ezeket

a műveket – több más magyar művészeivel ellentétben – valóban nem vásárolták meg, de ajándékozás révén múzeumba kerültek, s napjainkig megőrződtek.²⁴

Megemlékezett Freund Mária a tárlat katalógusáról is: „Nagy segítségére volt a kritikának a katalógus bevezetése, mely részletes tájékozódást nyújt az összes művészeti iskoláról, Nagybányától egészen a Japán kávéházig.” Utalt a kiállítás várható folytatására is: „ez a kiállítás az Egyesült Államok összes nagyvárosaiban be lesz mutatva, mégpedig jól elrendezve az illető városok múzeumaiban; legközelebb Buffalóban.”

A katalógus bevezetőjének Rippl-Rónai művészetét ismertető bekezdéseit, valamint a kiállítás New York-i sajtóvisszhangjának Rippl-Rónaira vonatkozó megállapításait egy kaposvári lap, a *Somogyvármegye* január 10-i száma²⁵ ismertette. Természetesen azokat az elismerő szavakat gyűjtötték össze, amelyek Rippl-Rónai mérsékelt modernségét méltatták: „A »The New-York Times«, amely Rippl-Rónainak egyik tollrajzát is közli, kitűnő reprodukcióban, a következőket írja: »A magyar csoportban, mely az első helyen áll, a legkiválóbb Rippl-Rónai, [...] az ő rapszodikus temperamentuma nyugodtabbnak látszik, színei kevésbé tüzesek, festési modora kevésbé szokatlan.« [...] A »New-York World« így ír: »Rippl-Rónai mester rajzaiban nincsenek kubista és futurista túlzások, hanem inkább elementáris ideákkal találkozunk. Ó naturalista és impresszionista.«” Volt lap, amelyik Rippl-Rónai közvetítő szerepét méltányolta: „A magyarok közül az első hely kétségtelenül Rippl-Rónai Józsefet illeti meg. Ez a megkülönböztetett eredetiségű művész a különféle európai befolyásokat a legmegértőbb módon képviseli.” S volt, amelyik az amerikai művészet történetében fordulópontot jelentő Armory Show-t is emlegette: „A múlt esztendei Armory Show óta nem volt a mostanihoz fogható, mely a különféle »isták« egyéni fölfogását olyan gazdag változatosságban elének tárta volna. Képviselve vannak ultraimpresszionisták és kubisták, a jól ismert kubista sajátosságokkal. De a legkielégítőbb, ha nem is a legizgatóbb műveket azok csoportjában találjuk, akik egy inkább megszokott modorban festenek, mint pl. a magyar Rippl-Rónai, kinek litográfiái és tollrajzai a kiállítás igazi gyönyörűségét alkotják.”

Fontos információk találhatók Hoffmann Ferencnek a Rum Attila említette cikkében²⁶ is. Hoffmann szintén ismerteti a katalógus alapján a kiállítás főbb adatait, de ennél sokkal érdekesebb, amit a kiállítás létrejöttében játszott saját szerepéről s Birnbaummal való kapcsolatáról ír: „1911. augusztus havában a zürichi Landes Museumban a látogatók egész serege csoportosult egy érdekes amerikai úr köré s nagy áhítattal hallgatták nagy szakudású és páratlanul finom műkritikáját. Magamat is valósággal lebilincselte annak az amerikai úrnak remek előadása [...] hamar összeismerkedtünk, jó barátok lettünk és együtt folytattuk utunkat Párizsba, majd Londonba. [...]”

Az én amerikai barátom lassan-lassan egész műszakértőt nevelt belőlem. [...] Egyszer azt találtam neki mondani, hogy jöjjön el Magyarországra, hol bizonyára sok értékes művet fog találni. Barátom megígérte, hogy ellátogat hozzánk. Ígéretét be is váltotta. A múlt év júniusában egy táviratot kaptam Budapestről, melyben barátom, Mr. Birnbaum Márton értesített, hogy Keszthelyen meg fog látogatni. Azonnal elibe mentem [...] Majd Budapestre mentünk, hol Mr. Birnbaum Olgyai Viktor, dr. Pogány Kálmán és Rippl-Rónai festőművész közreműködésével egy szép kollekciót szedett össze. Ezt a kollekciót augusztus elején én voltam szerencsés Amerikába átvinni s így a magyar művészetnek csekély szolgálatot tenni, amire

²⁴ BARKI 2012. i. m. 155–157.

²⁵ Rippl-Rónai Amerikában. A New York-i sajtó elismerése. *Somogyvármegye*, 1914. január 10. 3.

²⁶ HOFFMANN Ferenc: A magyar grafikai művészet diadala Amerikában. *Balatonvidék*, 1914. január 25. 1–2. Hoffmann Ferenc a keszthelyi mezőgazdasági akadémia tanára volt, szakterületén kívül eső témákban is írt tárcákat vidéki lapokban.

én azonban igen büszke vagyok.” A kiállított művek Amerikába jutásáról nincs semmi korábbi információnk, Hoffmann állításának hitelességét azonban nagymértékben alátámasztja egy korábbi cikke, amelyben beszámolt amerikai utazásáról.²⁷

A New Yorkban megkezdett kiállítássorozat további állomásairól – eddigi ismereteink szerint – nem jelent meg hazai híradás. A világháború kitörése durván megszakította a nagy reményekre jogosító kapcsolatok további kiépülését, s az első sikeres akció hírére is hosszú évtizedekre feledésre ítélte.

Árpád Tímár

An Exhibition in America of Works on Paper by Hungarian Artists, 1913–14

The Press Coverage of the Exhibition in Hungary

At the turn of 1913–1914, the American art critic and art manager Martin Birnbaum organized a series of exhibitions hosted in several large cities in America and presenting the works of modern Hungarian, Austrian and Czech artists. The circumstances behind the organization of these exhibitions were reported on in the Hungarian press, from which we learn that the collection and selection of the exhibition material was aided by Viktor Olgvai, a professor at the Academy of Fine Arts, and Kálmán Pogány, a colleague at the Department of Graphic Arts at the Museum of Fine Arts. An illustrated catalogue accompanied the exhibition, and in his introductory essay Birnbaum gives a fairly thorough and objective picture of the developments of Modern Hungarian art. The first location of the exhibition series was New York, and the art historian Dr Mária Freund gives an account of the exhibition and the catalogue in her report from New York. At the centre of the Hungarian section was the art of József Rippl-Rónai, who enjoyed the greatest success according to the American papers. These assessments were also familiar to the Hungarian press.

²⁷ „Londonban a múlt nyáron megkezdett tanulmányomat folytattam. Most pedig útban vagyok New Yorkba, hol a Columbia egyetemen egy három hetes kurzuson fogok részt venni.” HOFFMANN Ferenc: Tanulmányutazás Tekerespustáról New Yorkon át Keszthelyre. *Balatonvidék*, 1913. szeptember 7.